

KEVIN LYNCH I MAKS FABIANI Eksplicitno i implicitno o slici grada

Velimir Neidhardt

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Primljeno: 5. rujna 1994.

Sažetak

Usporedna anakronična analiza dvaju pristupa slici grada polazište je istraživanja ovoga rada. Polovicom 20. st. Kevin Lynch je eksplicitno, teorijski definirao elemente gradske slike i predao ih javnosti u briljantnoj knjizgi Slika grada. Ona pobuđuje iznimno zanimanje za vizualnost grada, daje poticaj komplementarnim semiološkim istraživanjima i malo-pomalo Kevin Lynch postaje ime uz koje se u urbanim studijama važe stvaranje novog kriterija - kriterija SLIKOVITOSTI. Nasuprot tome, jedan praktičar urbanizma, srednjoeuropski znanstvenik i umjetnik s prijelaza 19. na 20. stoljeće - Maks Fabiani u svojem planu regulacije grada Ljubljane sukladno raščlanjuje elemente gradske slike, i to implicitno. Dakako, pripisati Kevinu Lynchu uvođenje novog kriterija slikovitosti isto je kao, primjerice, u slikarstvu, nakon pola stoljeća apstrakcije, figurativnu umjetnost proglasiti novim doprinosom, dakle smetnuti s uma tisućjetne razmjere te umjetnosti. To ne umanjuje Lynchov doprinos nego ga pridružuje povijesnom kontekstu urbanizma. Naime, Lynch ispunjava nedostatak eksplicitne teorije vizualne percepcije grada utemeljene na objektivnim kriterijima. Međutim, uz njegovo djelo pristaje memento da je umjetnost komponiranja elemenata urbane slike odavno utkana u kulturu čovječanstva. Njegovanjem ljepote aglomeracija, transmisijom iz epohe u epohu utvrđivala se objektivizirana, zdravorazumska osnova za procjenu ljepote grada. Već i mali izlet do razdoblja vrhunaca srednjoeuropske kulture, do sudionika Maksa Fabianija, otkriva puno bogatstvo, svijest i umljeće primjene upravo identičnih počela slikovitosti. Fabianija i Lyncha razdvaja šest desetljeća. U tom razdoblju nije zabilježeno tako sustavno istraživanje javne percepcije, a konačan Lynchov rezultat zapravo potvrđuje valjanost Fabianijevih, tj. tradicijskih urbanističkih umjeća. Lynchova teorija potvrda je stabilnosti i kvalitetnih slojeva kontinuiteta europske kulture, posebno srednjoeuropskoga doprinosa, koji su, nažalost, utmula naprasna zbivanja iz prve polovice 20. stoljeća.

U svojoj knjizi *The image of the city*¹ Kevin Lynch² definira sljedeće elemente gradske slike (str. 46-48).

Putovi (PATHS) Koridori u kojima se promatrač slučajno ili po navici kreće. To su ulice, prolazi, staze, tranzitne linije, kanali, željezničke pruge itd.

Rubovi (EDGES) Linearni elementi koji ne služe kao putovi. To su granice između dva tkiva, odnosno linearni prekidi kontinuiteta površina (npr. obale, rubovi izgradnje, zidovi itd.).

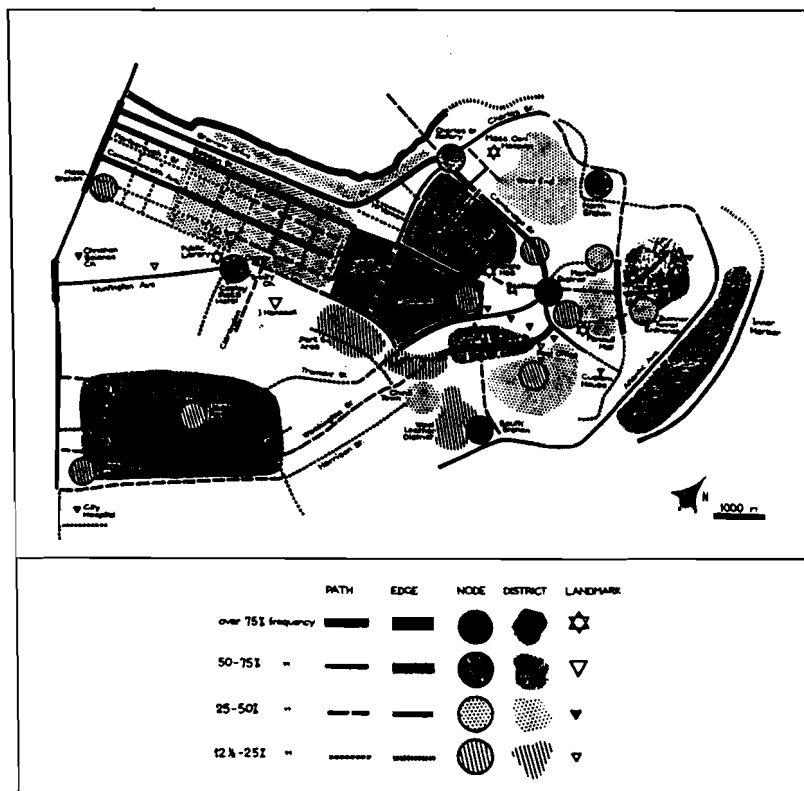
Okružja (DISTRICTS) Srednji ili veliki dijelovi gradskog područja koji imaju takve dvodimenzijske odlike da ih promatrač pri ulazu prepozna kao osobitosti svojevrsnoga zajedničkog identifikacijskog karaktera.

Čvorišta (NODES) Jaki prostorni fokusi, odnosno gradske strateške točke kojima se promatrač (na svom putu) može približavati, u njima boraviti, ili se od njih udaljava. To mogu biti trgovi, križanja ili spojevi putova, terminalne točke izmjena u transportu, prijelazi jednih struktura u druge, odnosno posebno koncentracije (namjenske upotrebe ili posebnih fizičkih karakteristika prostora).

Vizualni reperi (LANDMARKS) Referentne vizualne točke, primjerice zgrade, spomenici, natpisi, posebni namjenski objekti, prirodne uzvisine itd. Mogu biti vidljive izdaleka, dakle imati gradsko značenje (npr. usamljeni tornjevi, kupole, planine) ili lokalno obilježje (natpisi, izlozi, stabla, posebne kvake za vrata ili drugi urbani detalji koji padnu u promatračev vidokrug).

Lynch je posebno razrađenom metodom intervjuiranja i stručnim provjerama na terenu definirao slike triju gradova - Bostona, Jersey Cityja i Los Angelesa. Prikazat ćemo na koji je način Boston prisutan u javnoj percepciji građanstva. Legenda objašnjava frekvenciju prisutnosti svakoga pojedinog elementa u provedenom ispitivanju (sl. 1).

Slika 1.
Lynchovi elementi u vizualnoj formi Bostona (v. Lynch K., *The image...*, str. 145, 146)

Otprilike šest desetljeća Maks Fabiani započinje predgovor II. izdanju plana regulacije Ljubljane ovim riječima:

Svako, koliko god važno, posebno pitanje regulacije nekoga grada može se zadovoljavajuće riješiti samo ako se istodobno promatra SLIKA toga grada u njezinoj potpunoj cjelovitosti.³

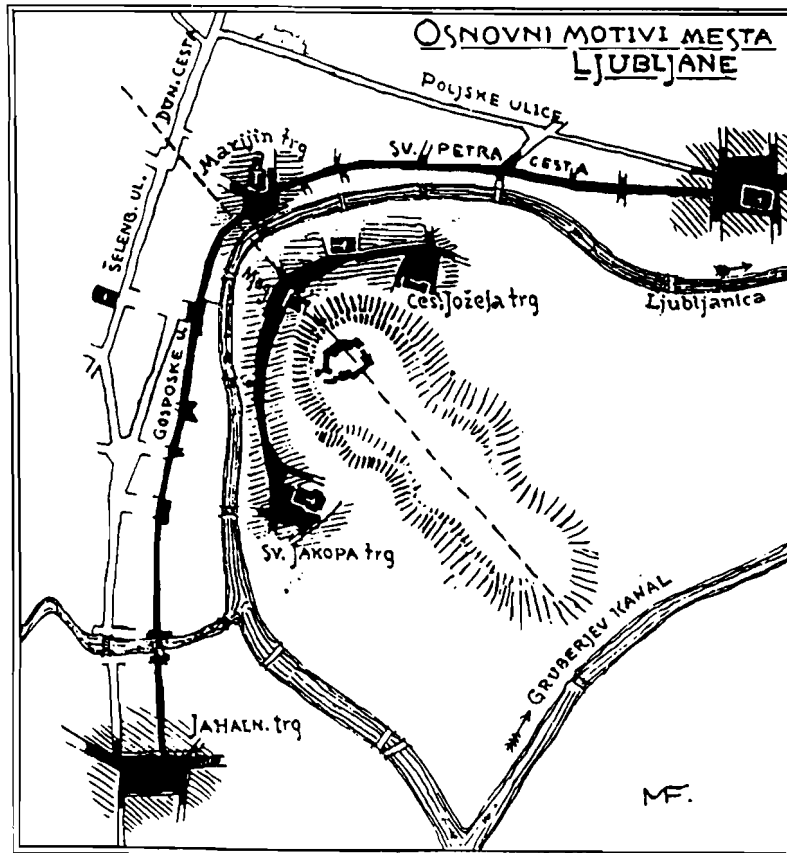
Navedenu misao iscrpno razrađuje u poglavlju *Bitne točke regulacije*⁴, te grafički iznosi osebujan prikaz temeljnih motiva grada Ljubljane (sl. 2).

Prvi osnovni motiv što ga uvjetuje tlocrtni obris ljubljanskoga Grada "... jasan je svakome tko razmisli kako teče Ljubljanica i kako leži Grad. Hrbat Grada označuje doslovnu simetriju ...⁵ užega gradskog prostora, koji se ovija oko strme uzvisine u obliku središnjeg tkiva linearne strukture. Proteže se od Trga sv. Jakopa⁶ preko Starog trga, Mestnog trga, Stolnog trga⁷ i Valvasorova trga⁸ sve do Trga cara Josipa⁹ ispred Mestnog doma.

Tok Ljubljanice istodobno čini koncentričnu os između dva tkiva. S jedne strane nalazi se već opisani sustav trgova, a s druge Fabiani zacrtava slijed postojećih i djelomice planiranih ulica kao drugi osnovni motiv gradske slike. Jedno ishodište toga poteza je na novoprojektiranom trgu¹⁰ kod jahaonice u Trnovu. Protežući se preko Gosposke ulice, Marijina trga¹¹ te ceste Sv. Petra¹², potez završava na drugom ishodištu - na trgu pred crkvom sv. Petra¹³. Fabiani nalazi i dodatnu prostorno-čvorišnu arhitektonsku zadaću ishodišnim trgovima opisanoga urbanog motiva. Pripaja im znatan prostorni potez čiji jedan krak oblikuje regulirana Šelenburgova ulica¹⁴ i Emonska cesta¹⁵ a drugi predstavlja nastavak ceste Marije Terezije¹⁶, tj. Poljska ulica¹⁷.

Na slici 2. jasno su prepoznatljivi svi opisani motivi. Međutim, ta Fabianijeva skica nije obuhvatila još jedan bitan urbanistički element njegova plana - kružni bulevar širok 28 m, s potezima drvoreda (dakle, u

Slika 2.
Fabianijevi osnovni motivi grada Ljubljane

tipologiji *ringa*). On je proistekao iz Fabianijeve ocjene da je "arhitektonski nužno potrebno... da se na periferiji cijeli grad obujmi širokom kružnom cestom¹⁸, što je vidljivo na preglednom planu opće regulacije grada Ljubljane (sl. 3).¹⁹

Slika 3.
Pregledni plan Fabianijeve opće regulacije grada Ljubljane

Sučelimo li dva prethodna odjeljka ovog napisa, uočit ćemo da je Fabiani komponirao sliku Ljubljane (sl. 2,3) na istoj vizualnoanalitičkoj podlozi, koja će se tek nakon 60-ak godina sustavno pojaviti kao Lynchova teorija gradske slike.²⁰

Sljedećom tablicom 1. potkrijepit ćemo tu tvrdnju:

Tablica 1.
Usporedba Lynchovih i Fabianijevih činitelja gradske slike

Lynchovi elementi gradske slike	Sukladni elementi u Fabianijevoj kompoziciji slike grada Ljubljane
PUTOVI	- potez od Trga sv. Jakopa do Trga cara Josipa - potez Gosposka ulica - cesta sv. Petra (sl.2)
RUBOVI	- obale Ljubljanice - strme padine ljubljanskoga Grada (sl.2)
OKRUŽJA	- središnje urbano područje opasano kružnim bulevarom (ringom) (sl.3)
ČVORIŠTA	- sustav trgova, posebno Marijin trg i novoprojektirani trgovi kao ishodišta poteza (putova) (sl.2)
VIZUALNI REPERI	- općega gradskog značenja (uzvisina s ljubljanskim Gradom, simetrala) - niže razine (crkve, zvonici itd.) (sl.2)

Na koricama Lynchove knjige izdavač ovako objašnjava cilj objavljivanja tog djela:

Što znači gradska forma njegovim stanovnicima?

Što radi urbanist da bi slika grada postala što živahnija i nezaboravnija? - Odgovarajući na ta pitanja, Kevin Lynch (na temelju studiranja Los Angelesa, Bostona i Jersey Cityja) formulira novi kriterij - SLIKOVITOST, i pokazuje njegove potencijalne vrijednosti za izgradnju i obnovu gradova ...²¹

Pripisati Lynchu formuliranje novog kriterija isto je što i figurativnu umjetnost u slikarstvu (nakon pola stoljeća apstrakcije) proglasiti novim doprinosom umjetnosti (dakle, smetnuti s uma milenijske razmjere povijesti te umjetnosti).

Slikovitost u povijesnom kontekstu nije novi kriterij. Oduvijek je bila sastavni dio urbanističkog umijeća. Fabianijeva skica osnovnih motiva Ljubljane samo je jedan primjer koji to pouzdano potvrđuje. Međutim, u Lynchovu tekstu ni na jednome mjestu nije konzultirana povijest urbanizma²² u ozračju stvaralačkih metoda osmišljavanja slikovitih ambijenata. On samo utvrđuje vrijednosti nekih zatečenih struktura (Venecija, Firenca itd.), a težište proučavanja usmjeruje na teorijsku i praktičnu građu o percepciji i tehnikama orijentacije,²³ te analizira rezultate odgovarajućih psiholoških i antropoloških istraživanja. Stoga

ne treba umanjiti Lynchov doprinos, nego ga drukčije osvijetliti i realno smjestiti u povijesni kontekst urbanizma.

Složiti ćemo se s Leonardom K. Eatonom da je Lynch upotrijebio nedostatak teorije vizualne percepcije grada, utemeljene na objektivnim kriterijima. Eaton nalazi da neposredno od kraja stoljeća pa do Lyncha u Njemačkoj nije bilo tako sustavnog istraživanja percepcije urbanog prostora.²⁴

Lynchov cilj sastojao se od objektivizacije slike grada u percepciji njegove populacije. Istraživanjem je izdvojeno pet bitnih elemenata gradske forme. U IV. poglavlju knjige nakon navođenja firentinskog slučaja Lynch sumira preporuke za urbanističko oblikovanje prostora.²⁵ Sve se to doima pomalo neskromnim, bez obzira na briljantnu sustavnost iznesenih problema (dizajna, kvalitete forme, osjećaja cjelovitosti te metropolitanskih razmjera prostora). Dakle, preporuke djeluju kao osmišljenja nekih novih, originalnih koncepata spoznaje urbaniteta za koje bi se trebalo tek izboriti.

Nedostaje iskrena napomena da je umjetnost komponiranja elemenata urbane slike, kao dio kulture, stvarana tisućljećima. Ona ima povijesno značenje, utemeljeno na njegovanju ljepote uzoritih aglomeracija. Prijenosom iz epohe u epohu utvrđivana je objektivizirana, zdravorazumska osnova za prosudbu ljepote gradova. Od malog izleta u razdoblje procvata srednjoevropske kulture do bliskog nam protagonista Fabianija otkriva se puno bogatstvo, svijest i umijeće uporabe upravo identičnih elemenata slikovnosti.

Ne možemo se oteti dojmu da Lynchovo istraživanje, uz polustoljetno zakašnjenje, potvrđuje valjanost Fabianijevih, tj. tradicijskih urbanističkih umijeća. Lynchova definicija prostornih poteza, rubova, čvorišta, okružja i repera kao pet najsnažnijih činitelja memorije o vizualnosti grada već je odavno utkana u korpus znanja o osnivanju i reguliranju gradova. Lynchova je teorija, zapravo, američka potvrda stabilnosti i kvalitetnog kontinuiteta europske kulturne tradicije.

Bilješke

¹Lynch K., *The image of the city*, The M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts, 1960.

²Lynch je intelektualno izrastao na osnovama pragmatizma Johna Deweyeva (1859-1952), na vrhuncu razvoja industrijskog društva, u estetski nelastičnom okruženju eksplozivnog rasta američkih metropolskih prostora. kao suradnik Taliesinske grupe (1937-1939) bio je potaknut umjetničkom osobnošću F.L. Wrighta, za kojega i sam tvrdi da mu je "otvorio oči". Studijem urbanističkog planiranja (diplomirao na MIT-u 1947) i suradnjom na toj katedri (od 1948) pobliže upoznaje zanemarenu vizualnost američkog urbaniteta. Za njegovu orijentaciju prema slikovitosti najodsudniji su doživljaji pitoresknh talijanskih gradova koje je obišao 1953. g. uz pomoć Rockefellerove fundacije. To je bio uvod u istraživanje percepcije koje će potrajati šest godina.

³Fabiani M., *Regulacija deželne stolne mesta Ljubljane* (faksimil pretiska uz 120-godišnjicu Fabijanijeva rođenja), Arhitektonski muzej, Ljubljana, 1989, str. 15 i dalje.

⁴Ibid., str. 18-21.

⁵Ibid., str. 18.

⁶Danas Levstikov trg.

⁷Danas Ćiril-Metodov trg.

⁸Danas prostor između Vodnikova i Krekova trga.

⁹Danas Krekov trg.

¹⁰Nije izveden, kao ni potez do današnje Cojzove.

¹¹Danas Prešernov trg.

¹²Danas Trubarjeva cesta.

¹³Danas Hrvatski trg.

¹⁴Danas Titova cesta.

¹⁵Linearni nastavak Šelenburgove na Emonsku nije izveden.

¹⁶Danas Gosposvetska-Celovška.

¹⁷Pravac Tavčarjeva-Komenskega-Ilirska do Hrvatskog trga.

¹⁸Ibid., str.19.

¹⁹Fabiani M., *O kulturi mesta, Spisi 1895-1960*, Knjižna zbirka kulturna dediščina; uredio Marko Pozzeto, Založništvo tržaškega tiska d.d., Trst, 1988, str. 43.

²⁰Sestogodišnja Lynchova istraživanja rezultirala su navedenom knjigom, u kojoj autor zahvaljuje profesoru Georgju Kepesu na velikoj pomoći. Potpomognuto autoritetom vrhunskih sveučilišnih ustanova (Zajednički centar za urbane studije Harvarda i MIT-a), djelo 1960. godine obilazi svijet kao prvorazredni kredito u mogućnost nadržavanja tehnicističkog operacionalizma u eksplozivnom razvoju metropolskih prostora.

²¹Vidjeti: Lynch K., nav. dj. (prvi odjeljak na stražnjim koricama).

²²Nerelevantnost povijesti u istraživanju tipična je za pozitivističku, a time i za Deweyevu pragmatističku, filozofsku orijentaciju. Činjenica je da Lynchova težnja za ovladavanjem cjelinom (slike grada) također ima korijene u Deweyevu učenju. Karakteristična prisutnost hegelijanskog mišljenja osobito se očituje u Deweyevu "isticanju organskih ili jedinstvenih cjelina kao krajnjih ciljeva istraživanja" (v. Russell, B., *Mudrost Zapada*, Mladost, Zagreb, 1977, str. 296).

²³Na primjer: *Osjetilne misterije prostora* (Casamajor J., 1927); *Orijentacija kralježnjaka i ljudi u prostoru* (Fischer M.H., 1931); *Osjetilna fiziologija i orijentacija životinja* (Griffin D.R., 1953); *Daljinska orijentacija i prepoznavanje mjesta* (Rabaud E., 1927) itd.

²⁴Vidjeti: Lynch K., nav. dj. (četvrti odjeljak na stražnjim koricama)

²⁵Ibid., str. 91-117.

Literatura

1. Fabiani M.: *O kulturi mesta, Spisi 1895-1960*, Knjižna zbirka kulturna dediščina; uredio Marko Pozzeto, Založništvo tržaškega tiska d.d., Trst, 1988.

2. Fabiani M.: *Regulacija deželne stolne mesta Ljubljane* (faksimil pretiska uz 120-godišnjicu Fabijanijeva rođenja), Arhitekturni muzej, Ljubljana, 1989.

3. Lynch K.: *The Image Of The City*, The M.I.T.Press, Cambridge, Massachusetts, 1960.

Summary

KEVIN LYNCH AND MAKS FABIANI Explicitly and Implicitly on the Image of the City

Velimir Neidhardt

*The article gives a comparative anachronical analysis of two approaches to the urban image. In the middle of the twentieth century Kevin Lynch defined elements of the urban image explicitly and theoretically, and presented them to the public in his brilliant book *The image of the city*. It prompted great interest in the visual impact of towns, encouraged complementary semiological research, and gradually made Kevin Lynch a name linked in urban studies with the formulation of a new criterion - the criterion of the IMAGEABILITY.*

On the other hand Maks Fabiani, a practitioner in town planning, a central-European scientist and artist from the turn of the nineteenth century, in a comparable manner implicitly broke down the elements of the urban image in his plan to regulate the town of Ljubljana.

To say that Kevin Lynch introduced the imageability as a new criterion would be rather like proclaiming figurative art a new development in art after half a century of abstraction, i.e. like losing sight of thousands of years of progress.

However, this does not diminish Lynch's contribution, it makes it part of the historic context of town planning. Lynch supplied the lacking explicit theory of visual urban perception based on objective criteria. Nevertheless, to his work should be added the memento that the art of composing elements of the urban image has been part of culture for a long time. As the beauty of agglomerations was cultivated and passed down from age to age, an objectivized common-sense basis for estimating the beauty of towns was established. Even a small excursion to the peak period of Central-European culture, to Maks Fabiani, reveals the full richness, awareness and art of applying the same principles of the picturesque.

Six decades separate Fabiani from Lynch. In that period no similar systematic research into public perception was recorded, and Lynch's final results in fact confirm the validity of Fabiani's traditional expertise in town planning. Lynch's theory confirms the stability and quality of European cultural continuity, and especially of the central-European contribution which was, unfortunately, extinguished in the violent events of the first half of the twentieth century.

